

Seres Dániel (1991) az ELTE BTK Ókortörténeti Doktori Programjának hallgatója.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Szemérmes szemérmelenségek
(2015/4).

Hégésippos: *Halonnésosról* (Dém. VII)

Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta
Seres Dániel

Bevezetés

1. A szerzőség kérdése

Az antik hagyomány

Az első forrásunk, amely értékeli a démosthenési corpus hetedik beszédét, a Kr. e. 1. században alkotó Halikarnassosi Dionysios Démosthenés stílusáról írott művében olvasható:

Az a beszéd, amelyben Philippos levelére és követéinek válaszolt, és amelynek Kallimachos a Halonnésosról címet adta, így kezdődik: „Athéni férfiak, az nem lehet, hogy a vádak, amelyekkel Philippos azokat illeti...”. E beszéd egészében véve pontos, csiszolt, és a legapróbb részletig a lysiasi stílust idézi, ám csekély jelét adja változatosságnak, fennköltységnek, kifejezőerőnek vagy bármi egyébnek, ami természetes velejárója Démosthenés tehetségének.¹

Dionysiossal ellentétben Harpokration a tíz attikai szónok beszédeihez írott művében a Kr. u. 2. században már vitatja Démosthenés szerzőségét: „Hégésippos: Démosthenés [említi őt] a Philippikában. Ő az, akit Konty² gúnynévvel illettek. Egyesek szerint neki tulajdonítható Démosthenés hetedik Philippikája.”³

Libanios a Kr. u. 4. században a beszédhez írt összefoglalójában szinte tökéletes kritikai elemzést nyújtja a szövegnek. Rövid történeti bevezető után (Hyp. 7, 1) először a beszéd stílusáról állapítja meg, hogy idegen a nagy szónoktól (Hyp. 7, 2), majd a nehezebben bizonyítható stilisztikai kérdések után egy konkrét történeti érvet is felhoz Hégésippos szerzősége mellett (Hyp. 7, 3). Végül logikus magyarázatot ad, miért és hogyan tulajdoníthatták ezt a beszédet Démosthenésnek (Hyp. 7, 4–5):

Ez a beszéd a Halonnésosról címet viseli, de talán helyesebb lenne, ha Válasz Philippos levelére⁴ volna a címe. Ugyanis az a levél, amit az athéniaknak küldött Philippos, több témát is érint, amelyek közül az egyik Halonnésos volt. Halonnésos egykor az athéniak földje volt, de Philippos idejében kalózok birtokolták. Miután Philippos kiűzte a kalózokat, az athéniak visszakérték a szízetet, de ő nem adta vissza, mert azt mondta, hogy ez az övé, viszont megígérte, hogy odaadja, ha kéri.

[2] Nekem úgy tűnik, hogy ezt a beszédet nem Démosthenés írta. A kifejezőmód és a szerkesztés ritmusa egyértelműen nagy eltérést mutat a démosthenési formától: hanyag és széteső a nagy szónok stílusához képest. Továbbá a beszéd végén olvasható szövegrészlet nem elhanyagolható bizonyíték arra, hogy a beszéd nem eredeti: „Ha az agyatokat valóban a koponyátokban tartjátok, és nem a sarkatokban, hogy rajta tapossatok.”⁵ Mert Démosthenésnek ugyan bevett szokása volt a beszédben való szabadosság, de ez hybris és mérték nélküli gyalázat, a kifejezőmódot illetően pedig még szörnyen silány is. Ezekon felül képtelenség azt gondolni, hogy az embereknek a sarkukban lenne az agya. Már a régiek is gyanították, hogy ez a beszéd nem a szónoké.

[3] Néhányan arra jutottak, hogy a mű Hégésipposé, egyrészt a szavak stílusából – ő ilyen stílust használt –, másrészt a körülményekből kiindulva. A beszéd szer-

zöje ugyanis azt mondja, hogy bevádolta a paianiai Kallipposzt a hatályos törvényekkel ellentétes javaslata miatt. Nyilvánvalóan nem Démosthenés, hanem Hégésippos volt az, aki vádiratot nyújtott be Kallippos ellen. [4] Zeusra, így van, de a beszéd azt tanácsolja az athéniaknak Halonnésossal kapcsolatban, hogy ne elvegyék, hanem visszavegyék, és a megfogalmazáson vitáznak. Aischinés azt mondja, hogy ezt Démosthenés tanácsolta az athéniaknak.⁶ Akkor hát mi az igazság? Könnyen lehet, hogy Démosthenés és Hégésippos ugyanazt a tanácsot adták, mivel más tekintetben is ugyanahhoz a politikai irányzathoz tartoztak, és támadták azokat a szónokokat, akik Philippos partján álltak. Továbbá Démosthenés úgy emlékszik vissza Hégésipposra, mint aki vele együtt volt követ és szemben állt a Makedónnal.⁷ [5] Tehát világos, hogy Démosthenés Halonnésosról című beszéde nem maradt fenn, és mivel nem volt meg, az újonnan felfedezett beszédet neki tulajdonították, mert abból indultak ki, hogy a szónok Halonnésos címen előadott egy beszédet, de azt már nem vizsgálták meg alaposan, hogy ez a szónoklat vajon tényleg az övé-e.

Libanios gondolatmenetét erősíti, hogy a középső komédiában visszatérő poénná vált az igekötőkkel való játék – a Halonnésos körüli vita mintájára –, és Antiphanés *A lányka* című komédiájának egy ilyen jelenetében meg is nevezi Démosthenést: „A ház ura az apjától mindent / visszavett, nem elvett. Örömmel fogadná / ezt a szójátékot Démosthenés.”⁸

Ugyanez a poén jelenik meg Alexis *Katona* és Anaxilas *Férfiasság* című darabjában:

...Vedd vissza
 ezt. (B) Ez meg mi? (A) A gyerek, akit tőletek
 elhoztam, visszajöttem és visszahoztam.
 (B) Hogyan? Nem akarod felnevelni? (A) Nem, mivel nem
 a miénk. (B) A miénk se. (A) De ti adtátok
 nekem. (B) Nem adtuk. (A) Hát akkor?
 (B) Visszaadtuk...⁹
 (A) És azokat majd odaadom. (B) A földkerekségre
 mondom, te ne
 odaadd, hanem add vissza. (A) Akkor hozom, és megyek.¹⁰

Libanios még egy adatot sorakoztathatott volna fel Hégésippos szerzősége mellett. A beszéd első soraiban ezt olvashatjuk: „Hasonlóan fogalmazott [Philippos] akkor is, amikor követésbe mentünk hozzá, hogy a kalózokat elűzve szerezte meg ezt a szigetet, ilyen módon az ő tulajdona.”¹¹ Ez az a követés, amely Kr. e. 343-ban járt Philippos udvarában, azonban ennek Démosthenés nem volt tagja.¹²

Hégésippos

A következőkben röviden összegzem Hégésippos és családja életének fontosabb eseményeit. Gazdag, politikailag aktív sunioni család sarja a Kr. e. 4. században. Apjának csak a nevét említik a források: Hégésias.¹³ Testvérei a szintén aktív politikai életet élő Hégésandros¹⁴ és a forrásokból kevésbé ismert Hégias.¹⁵ A családból először Hégias neve tűnik föl egy Kr. e. 363/362-re datált, a salamisi *genos* vallási vitáit tisztázó hatá-

rozatban.¹⁶ A következő Hégésandros, akinek életéről leggazdagabb forrásunk Aischinés Timarchos elleni beszéde. Timarchost Kr. e. 346/345-ben fogta perbe Aischinés. Beszédéből egyértelműen kitűnik, hogy Hégésandros Timarchost támogatta, és Hégésippossal együtt kiálltak mellette a per során.¹⁷ Hégésandros politikai pályája elején összeütközésbe került a tekintélyes és befolyásos azénai Aristophónnal, aki perrel is fenyegette a fiatal szónokot.¹⁸ Kr. e. 361/360-ban Timomachos *stratégos* mellett kincstárnoki feladatokat látott el a Helléspon-tosnál,¹⁹ és a beszéd szerint ezzel egy időben betöltötte Athéné istennő kincstárnoki pozícióját.²⁰ Kr. e. 357/356-ban pedig beterjesztője volt egy Androst támogató határozatnak.²¹ Aischinés beszédének több pontján is sikkasztással és kicsapongó életmóddal vádolta Hégésandrost,²² valamint azzal, hogy Timarchossal szexuális kapcsolatot folytatott,²³ mindezt azonban nem támasztotta alá egyértelmű bizonyítékokkal.

Aischinés Timarchos elleni beszéde nemcsak Hégésandrosról, de Hégésipposról²⁴ is sokat elárul. Ebből a beszédből és a hozzá írt scholionokból tudjuk, hogy Hégésippost gúnyosan „Kontynak” (*króbylos*) nevezték.²⁵ Kr. e. 356/355-ben a III. szent háborúban Athén Phókis mellé állt, és a szövetséget Hégésippos indítványozta.²⁶ Kr. e. 343-ban beterjesztője egy határozatnak, amely Eretriának nyújtott védelmet.²⁷ Ugyanabban az évben tagja a II. Philipposhoz induló küldöttségnek, amely nem jár sikerrel a philokratési béke módosításában.²⁸ Valószínűleg Kr. e. 342 elején²⁹ tartotta meg a népgyűlés előtt *Halonnésosról* címen fennmaradt beszédét. Kr. e. 342-ben Démosthenéssal és Polyeuktossal követségbe ment a Peloponnésosra, hogy Philippos törekvéseinek gátát vessenek.³⁰ Plutarchos megőrizte egy, a 340-es szövetség idején feljegyzett aranyköpését – „A háborút nem lehet fejadaggal táplálni” –, amivel a szövetségesek hadijárulékok iránti igényeit kívánta tréfásan visszajára fordítani.³¹ Kr. e. 338/337-ben beterjesztett egy határozatot, amelyben két akarnaniai polgárt, Phormiónt és Karphinast tüntették ki az athéniak.³² A démosthenési corpus 17. darabját az egyik scholion Hégésipposnak tulajdonítja, egy másik azonban Hypereidésnek.³³ Horváth László az újonnan felfedezett Dióndas-beszéd alapján meggyőzően érvel Libanios álláspontja mellett, azaz „a beszéd leginkább Hypereidésre vall”.³⁴ Hégésippos nevét utoljára egy Kr. e. 325/324-re datálható pireusi határozatban említik.³⁵

2. Történeti kontextus

Előzmények

Athén és II. Philippos között Kr. e. 357-től – Amphipolis és Pydna elfoglalása óta – komoly érdekellentét, illetve háborús viszony állt fenn. II. Philippos trónra kerülése után, szinte párhuzamosan saját hatalmának stabilizálásával, megkezdte terjeszkedését Hellas irányába. Ennek a folyamatnak volt az első lépése a Strymón folyó partján fekvő stratégiailag és gazdaságilag egyaránt fontos város, Amphipolis elfoglalása.³⁶ Hogy Athén ne veszítse el északi befolyását, cserét ajánlott Philipposnak: Amphipolisért cserébe megkaphatja – a Hellashoz jóval közelebb fekvő – Pydnát.³⁷ Az alku helyett Philippos Pydnát is elfoglalta. Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy Philippos komoly ambíciókat táplál a déli hódítások iránt, amire

remek lehetőséget kínált, hogy Athén erejének jelentős részét lefoglalta a Kr. e. 357–355 között vívott Szövetséges háború. Athén északi pozíciói meggyengültek, és a nehézségeket csak fokozta a Kr. e. 356–346 között zajló III. szent háború, amelyből a Philippos által támogatott Thébai került ki győztesként az Athén támogatását élvező Phókisszal szemben. A makedónok sorra foglalták el az északi városokat: Kr. e. 356-ban Poteidaiát,³⁸ Kr. e. 354-ben Methónét,³⁹ Kr. e. 352-ben Pagasait,⁴⁰ Kr. e. 348-ban Olynthost,⁴¹ így teljesen Philippos irányítása alá került Hellas északi része, majd a szent háború lezárásával Hellas középső területein is befolyásra tett szert, egyrészt szövetség révén, másrészt Phókis két szavazati jogát is megszerezte a delphoi *amphiktyoniában*,⁴² és még a pythói játékok elnökévé is megválasztották.⁴³

A Kr. e. 346-ban megszületett philokratési béke lezárta Athén és Philippos tíz éve húzódó harcát, és közvetve a III. szent háborúnak is véget vetett.⁴⁴ Hégésippos beszédéből egyértelműen kitűnik, hogy a békeszerződés nem hozott nyugalmat az athéni közéletbe, hiszen mindig is szálla maradt az athéniak szemében – a beszéd harmadában azt vizsgálja, miként lehetne módosítani a békefeltételeket. Az elégedetlenség legfőbb oka az volt, hogy a philokratési béke a *status quo* alapján osztotta fel a területeket a két fél között, azaz azt vették figyelembe, melyik fél milyen területeket tart jelenleg irányítása alatt, és nem azt, hogy milyen területeket vall a sajátjának.⁴⁵

A philokratési béke elleni indulatok Kr. e. 344/343-ban újra felerősödtek. Ebben az évben Démosthenés a második *Philippikában* változtatásra, a békefeltételek módosítására szólította fel polgártársait.⁴⁶ Kr. e. 343-ban két per is tárgyalási szakaszba jutott a philokratési béke létrehozói ellen. Elsőként Hype-reidés⁴⁷ állította törvényszék elé Philokratést, a békejavaslat betervezőjét és a tárgyalóküldöttség egyik vezető tagját,⁴⁸ aki még a tárgyalás előtt elmenekült Athénból, így távollétében halálra ítélték, valamint elkobozták teljes vagyonát.⁴⁹ Majd Démosthenés idézte bíróság elé Aischinést azzal a váddal, hogy Philippos megvesztegette őt a békét előkészítő második követtség alkalmával. Philokratésszel ellentétben Aischinés hajlandó volt bírái elé állni, és védőbeszédével el is érte felmentését, ám a szoros végeredmény megmutatta, hogy a philokratési béke megítélése távolról sem egyhangú.⁵⁰

Eközben kalózok elfoglalták az Égei-tenger északi részén fekvő, gazdaságilag és stratégiaileg egyaránt jelentéktelen kicsi szigetet, Halonnésost.⁵¹ II. Philippos ugyan elűzte a kalózokat, de nem szolgáltatva vissza a szigetet Athénnak.⁵² Az athéniak követtséget küldtek Philipposhoz a sziget ügyében, melynek tagja volt Hégésippos is. Philippos Kr. e. 343/342-ben követein keresztül levélben azt válaszolta az athéni polgároknak, hogy „odaadja” a szigetet. Ezek után került rövid időre az athéni közélet figyelmének középpontjába Halonnésos kicsiny szigete, mivel meglátták benne a philokratési béke revideálásának esélyét. Ekkor tarthatta meg Démosthenés mára már elvesztett beszédét, amelyben kifejtette a különbséget Halonnésos „odaadása” és „visszaadása” között. Az ígékötők ebben az esetben komoly jogi következménnyel bírtak. Amennyiben Philippos elismerte volna, hogy a sziget nem az ő tulajdona, akkor korábbi hódításai – Amphipolis, Pydna stb. – is megkérdőjelezhetővé váltak volna.

Maga Hégésippos is hozzájárulhatott a módosító tárgyalások megszűnéséhez erősen támadó, néhol uszító hangvételű beszédével, ugyanis kidolgozott, konstruktív javaslatokat nem, csak elutasító bírálatot fogalmazott meg Philippos javaslataival, tetteivel szemben. A módosítások körüli parttalan vita a háború kiújulásához vezetett. Kezdetben csak északon – Perinthosnál és Byzantiónnál –, de a negyedik szent háború kitörésével már az Athénhoz jóval közelebb fekvő Boiótiában is harcok dúltak. Démosthenés mindent megtett azért, hogy ráébressze az athéni polgárokat, hogy változtatniuk, mi több, cselekedniük kell – Philippos újabb és újabb hódításaival sorozatosan megsérti a philokratési békét, aminek már csak háborúval szabhatnak gátat.⁵³

Athén és Philippos konfliktusának a chairóneiai csata vetett véget Kr. e. 338 augusztusában. Athén és szövetségesei vereségével szertefoszlott a remény arra, hogy a görög *polisok* összefogjanak Philippos ellen, pedig csak egyesült erővel vehették volna fel a harcot a makedón uralkodóval.

Hégésippos céljai

A Kallimachostól örökölt cím félrevezető lehet, amire már – igaz, félreérhető módon – Libanios is felhívta a figyelmet: „Ez a beszéd a *Halonnésosról* címet viseli, de talán helyesebb lenne, ha a *Válasz Philippos levelére* volna a címe.”⁵⁴

Ez a megjegyzés könnyen félrevezető lehet, ugyanis – a hagyomány szerint – ezt a címet a démosthenési corpus 11. beszéde viseli. Azonban abban teljesen igaz van Libaniosnak, hogy Hégésippos nem csupán Halonnésos kérdésével foglalkozik beszédében, hanem további hat⁵⁵ pontot is érint, és ezek valóban egy Philippos által írt levélre adnak választ. Csakhogy ez a beszéd Philipposnak arra a beszédére „válasz”, amit a Pythón által vezetett követtség vitt Athénba Kr. e. 343/342-ben, míg a *Válasz Philippos levelére* című beszéd Kr. e. 340/339-ben keletkezett, és Philippos Kr. e. 340-ben írt levelére reagál.⁵⁶

Hogy beszédében konkrétan milyen pontokban nem ért egyet a makedón uralkodóval Hégésippos, egyszerűbb megszerezni, ha először röviden áttekintjük a beszéd felépítését. A beszédet a következő módon tagolhatjuk:

1. Bevezetés (*prooimion*)
- 2–8. Halonnésos tulajdonviszonyai
- 9–13. Egyezmények (*symbola*)
- 14–17. A kalózkodás megfékezése
- 18–32. A philokratési békefeltételek módosítása
  - 18–23. A Pythón vezette követtség
  - 24–25. A philokratési béke törvényellenes
  - 26–29. Philippos törvénytelen módon birtokolja Amphipolist
  - 30–32. A többi görögre is legyen érvényes a philokratési béke
- 33–35. Philippos ígéreteinek nem lehet hinni
- 36–38. Philippos más területszerzései és a foglyok
- 39–44. A Chersonésos határvitája
45. Philippos támogatói hazaárulók
46. Összegzés

Hégésippos elsőként Halonnésos kérdésével foglalkozik. Álláspontja szerint Philipposnak nem „oda”, hanem „vissza” kell adnia a szigetet.

A második téma egy esetleg államközi szerződés (*symbolon*), amit elfogadhatatlannak tart, mivel így Athén elfogadná, sőt legalizálná Poteidaia elvesztését, ami tarthatatlan lenne.⁵⁷

A harmadik pont tárgya a kalózok elleni küzdelem. Philippos szerint közösen kellene fellépni a kalózok ellen. Hégésippos ebben a kérdésben is hátsó szándékot vél felfedezni. Szerinte Philippos így akar tengeri hatalomra szert tenni, és szabadon, felügyelet nélkül hajózni az athéni vizeken.

A beszéd a negyedik témakört, a philokratési békefeltételek módosítását fejtí ki a legrészletesebben. Ebben a logikai egységben négy kérdést tárgyal. (a) A Kr. e. 343/342-ben Pythón⁵⁸ által vezetett követségről. Szerinte Philippos felajánlotta a béke módosításának a lehetőségét, azonban ezt utólag már nem hajlandó elismerni, sőt letagadja. (b) A philokratési béke törvényellenes volt. (c) Philippos jogtalanul birtokolja Amphipolist, mert az valójában Athén jogos tulajdona. (d) A békét a többi görögre is ki kellene terjeszteni.

Az ötödik pont szerint nem szabad és nem is lehet hinni Philippos ígéreteinek, mivel a philokratési békével kapcsolatos ígéreteit is megszegte, ezért az esetleges majdaniakat sem fogja megtartani.

Jegyzetek

Köszönettel tartozom az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának, amiért jelen munkát Hallgatói Kiválósági Ösztöndíjjal támogatta, valamint egyetemi oktatóimnak a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseikért.

- 1 Dion. Hal. *Dém.* 13.
- 2 Lásd a következő fejezetet.
- 3 Harp. s. v. Hégésippos. Kis módosításokkal ugyanez a mondat szerepel a Kr. u. 10. században keletkezett Suda lexikonban is, vö. s. v. Hégésippos (η57). Ma már csak négy beszéd esetében használjuk a *Philippika* megnevezést (*Dém.* 4, 6, 9–10), azonban az antikvitásban Démosthenész Philippos elleni beszédeit nevezték összefoglalóan *Philippikának*. Ez a terminológia még a 19. században is használatos volt, ahogy azt Rehdantz munkájának címe is mutatja: *Neun philippische Reden*. (Igaz, könyvében már az egyes beszédek mai, bevett címét használja, csak a kötet címadásában él tovább az antik hagyomány.)
- 4 Libanios megjegyzéséről lásd a *Hégésippos céljai* című fejezetet. A *hypothesiseket* nem tartalmazza Dilts 2002–2009-es kiadása, csak Blass (1904–1907) és Rehdantz (1873) korábbi kiadásai. A beosztásban Rehdantzot követtem.
- 5 [Dém.] 7, 45.
- 6 Aeschin. 3, 83.
- 7 Sc. II. Philippossal vö. *Dém.* 9, 72.
- 8 PCG, fr. 167; Edmonds 1959, fr. 169.
- 9 PCG fr. 212; Edmonds 1959, fr. 209.
- 10 PCG fr. 8; Edmonds 1959, fr. 9.
- 11 [Dém.] 7, 2.
- 12 *Dém.* 19, 331. Először MacDowell (2009, 344) hívta fel erre a figyelmet.
- 13 PA6330, LGPN II. s. v. no. 41.
- 14 PA6307, LGPN II. s. v. no. 11; MacKendrick 1969, 14–15.
- 15 PA6367, LGPN II, s. v. no. 21; MacKendrick 1969, 13–14.

A hatodik egységben felhívja a figyelmet arra, hogy Philippos rögtön a béke megkötése után megszegte azt, hiszen több terület ellen a békekötés aktusa után indított támadást.

Az utolsó, hetedik téma az athéniak és a kardiaiak területvitái a Chersonésos vidékén, ami ekkorra már makedón érdekszféra, és nem athéni. Hégésippos szerint Philippos javaslata, mely szerint peres úton kellene rendezni a határok kérdését, teljesen elfogadhatatlan.

Hégésippos céljait röviden így összegezhetjük: semmiben sem szabad egyetérteni Philipposzal. Ezek fényében teljesen helytállóak Schaefer szavai Hégésipposról: „Hégésippos válaszában több szörszálhasogató és kicsinyes pont tűnik fel; inkább egy ügyvéd vitairatának formáját tükrözi, mint egy államférfi beszédét, és hiányoljuk belőle a fenséget, valamint azt a nemes gondolkodásmódot, ami áthatja a démosthenési beszédeket.”⁵⁹

Ha továbbvisszük Schaefer gondolatmenetét, Hégésipposnak az a legnagyobb hibája, hogy nincs olyan kritikai és stratégiai érzéke, mint Démosthenésnek. Beszédét nem egyetlen feszes gondolatmenetre fűzi fel, hanem az több kisebb, különálló témából tevődik össze, amelyeket több esetben csak a Philippos iránti ellenszenv köt össze. Nem fogalmaz meg átgondolt javaslatokat, csak támad és kritizál, valamint összegzésében sem vonja le azt a logikus következtetést Philippos cselekedeteiből, hogy az uralkodó valódi célja területeinek további növelése a görögök rovására, végül pedig egész Hellas bekebelezése.

- 16 Agora XIX, L4a.73; SEG 21.527.73; Rhodes–Osborne 2007, no. 37.
- 17 Aeschin. I. 64, I. 71.
- 18 Aeschin. I. 64.
- 19 Aeschin. I. 55, I. 95.
- 20 Aeschin. I. 110. Robert Develin vetette föl először, hogy Aischinés itt téved, mivel ezt a két tisztséget biztosan nem tölthette be egyszerre Hégésandros – valószínűleg egy-két évvel korábban látta el a kincstárnoki pozíciót (vö. Develin 1989, 269). Feltételezését az újabb kommentárok elfogadják: Fisher 2001, 194–195; Bajnok 2014, 138.
- 21 IG II² 123; Rhodes–Osborne 2007, no. 52.
- 22 Aeschin. I. 95, I. 110–112.
- 23 Aeschin. I. 110–111, I. 154.
- 24 PA6351, LGPN II. s. v. no. 17; MacKendrick 1969, 18–19.
- 25 Schol. in Aeschin. I. 64, I. 71. A scholionokból tudjuk, hogy Hégésippos, szemben az akkori szokásokkal, a régi arisztokrata divatot követve kontyban hordta hosszú, olajjal megkent haját (vö. Thuk. I. 6).
- 26 Aeschin III. 118; *Dém.* 19, 72–74. A scholion tanulsága szerint a későbbiekben nemcsak hajviselete miatt gúnyolták Hégésippos, hanem a sikertelen phókisi szövetség miatt is – ti. a háborút Thébai nyerte meg II. Philippos segítségével (Schol. in Aeschin. I. 71).
- 27 IG II² 125. Kommentár és irodalomjegyzék: Rhodes–Osborne 2007, no. 69.
- 28 [Dém.] 7, 2; 19, 331.
- 29 Trevett 2011, 114.
- 30 *Dém.* 9, 72.
- 31 Plut. *Dém.* 17.
- 32 IG II² 237. Kommentár és irodalomjegyzék: Rhodes–Osborne 2007, no. 77.
- 33 Hégésippos szerzősége mellett: Schol. in *Dém.* 17, 2; Hypereidés esetében pedig: Schol. in *Dém.* 17, 1 és Libanios (Hyp. 17). Harpokráción csak jelzi, hogy kérdéses a szerzőség (s. v. *probolas*).

- 34 Horváth 2013, 81–87. A recens összefoglaló monográfiák nem foglalnak állást a kérdésben vö. Hunt 2010, 17; MacDowell 2009, 380–381; Sealey 1993, 240; Worthington 2012, 288. A 19. századi elemzések bibliográfiai adatait lásd Horváth 2013, 82, 4. jegyzet. A Dióndas-beszédről lásd Horváth 2015.
- 35 IG II² 1629, 543. Kommentár és irodalomjegyzék: Rhodes–Osborne 2007, no. 100 (nem a teljes szöveget közlik).
- 36 Diod. Sic. XVI. 8, 2–3. A korszak politikai beszédeinek visszatérő sérelme Amphipolis – és a következő jegyzetekben felsorolt városok – elfoglalása. Vö. Dém. 1, 12; 4, 12; 6, 17; 8, 66; 18, 69; 19, 22.
- 37 Az átadás ötletéről lásd Dém. 2, 6; az elfoglalásról: Dém. 1, 9, 1, 12; 4, 4; 18, 69; Diod. Sic. XVI. 8, 3; Pydna Hellas északkeleti részén, a Thermaikos-öböl északnyugati partján fekszik. Lásd még FGH 115, fr. 30.
- 38 Vö. Dém. 1, 9; 1, 12; 2, 7; 4, 4; 4, 35; 6, 17; 6, 20; 18, 69; Diod. Sic. XVI. 8, 5. Poteidaia Chalkidikében, a Palléné-félsziget északi részén terült el.
- 39 Vö. Dém. 1, 9; 1, 12; 4, 4; 4, 35; 9, 26; Diod. Sic. XVI. 31, 6. Pydnától néhány kilométerre, északra található.
- 40 Vö. Dém. 1, 9, 1, 12; 4, 35; Diod. Sic. XVI. 31, 6. Magnésiában, a Pagasai-öböl északi részén helyezkedik el.
- 41 Vö. 9, 26; 19, 192; 194; 294. Az előzményekről lásd Dém. 1–3. Chalkidikében, a Torónéi-öblől északi partján fekszik.
- 42 Diod. Sic. XVI. 1, 4.
- 43 Dém. 5, 19–23. Athén nem is küldte el ünnepi követeit a játékokra, vö. Dém. 19, 128.
- 44 Jelen munka kereteit jóval meghaladná a philokratési béketárgyalások részletes ismertetése. Az antik források közül lásd „a hűtlen követség-per” (Aeschin. II; Dém. 19) és a koszorú-per (Aeschin. III; Dém. 18) beszédeit, a beszédekre vonatkozóan Harris 1995; Paulsen 1999; MacDowell 2001; Yunis 2001; összegzően pedig MacDowell 2009, 314–342; Hammond–Griffith 1979, 329–347; Worthington 2012, 155–182. A békekötés folyamatának rekonstrukciójáról lásd Efstathiou 2004.
- 45 Maga Hégésippos is elismeri, hogy ezt elfogadták a béke aláírásával, vö. 26. caput (...*echein auton ha eichen*), szemben a 18. caputtal (...*echein ta heautón...*).
- 46 Dém. 6, 5; 6, 34. Itt igei formában *epanorthoó*, Hégésipposnál pedig a főnévi és igei alakban is szerepel, vö. 18. és 30. caput.
- 47 Makedón-ellenes szónok, az antik hagyomány szerint Démosthenés után a második legkiválóbb szónok (Cic. *Brut.* 36); beszédeiről lásd Whitehead 2000; Horváth 2001; Horváth 2015.
- 48 Hyp. III. 29–30. Vö. Horváth 2001, 70–71.
- 49 Aeschin. II. 6; III. 79–81.
- 50 A kési hagyomány szerint mindössze 30 szavazattal mentették fel Aischinést; lásd Aisch. II. hypothesis; vö. Bajnok 2014, 21, 78. jegyzet.
- 51 Antik források földrajzi elhelyezkedéséről: Harp. s. v. *Halonnésos*; Str. IX. 5, 16 [C436–437]; Mela II. 106. Suda s. v. *Halonnésos* (α1327). Mai azonosítása bizonytalan, a legtöbben Ayios Evstratiost jelölik meg, de felmerült már Skantzoura és Psathoura is, vö. MacDowell 2009, 343, 1. jegyzet, ill. a Suda Online α1327 jegyzeteivel.
- 52 Aeschin. III. 83; Dém. 18, 69; [Dém.] 7, 2; 12, 12; Dion. Hal. *Dém.* 9; Plut. *Dém.* 9, 5.
- 53 Démosthenés ekkor adja elő a *Chersonésosról*, valamint a *harmadik és negyedik Philippika* című beszédét. Az eseménytörténetet a beszédek kontextualizálásával lásd Worthington 2012, 210–236.
- 54 Lib. *Hyp.* 7, 1.
- 55 A tagolás problémáiról részletesebben lásd a kommentárt a 9. caputhoz.
- 56 [Dém.] 12.
- 57 MacDowell (2009, 345, 10. jegyzet) helyesnek tartja Hammond és Griffith (1979, 511) felvetését, ami szerint a korábbi athéni telepések kártérítésre lennének jogosultak, ha elfogadják a makedón törvénykezést, ezáltal viszont legalizálnák Poteidaia elvesztését.
- 58 LGPN IV. s. v. no. 20. Byzantioni származású szónok és követ II. Philippos szolgálatában. Bővebben lásd a kommentárt.
- 59 Schaefer 1886, II. 439.

Hégésippos: *Halonnésosról*

Athéni férfiak,¹ az nem lehet,² hogy a vádak, amelyekkel Philippos azokat illeti,³ akik a helyes dolgokról beszélnek nektek, távol tartsanak minket attól, hogy tanácsadóitok⁴ legyünk abban, mi az érdeketek. Ugyanis szörnyű lenne, ha a szónoiki emelvényen⁵ a szólásszabadságot az ő levelei törölnék el. A magam részéről azokról a levelekről szólnék nektek elsőként, athéni férfiak, amelyeket Philippos küldött, a későbbiekben pedig arra is kitérünk majd, amit a követői mondtak.

2. Philippos az elején⁶ azt mondja Halonnésosról,⁷ hogy kész nektek adni, mivel az övé, de azt is hozzáteszi, nincs jogotok visszakérni azt, mivel nem volt a tiétek, amikor elfoglalta, és most sem az, amikor kezében tartja. Hasonlóan fogalmazott akkor is, amikor követségbe mentünk hozzá, mondván, hogy a kalózokat elűzve⁸ szerezte meg ezt a szigetet, így tehát méltán az övé. 3. Ezt a jogtalan érvet nem nehéz megcáfolni. Ugyanis minden kalóz valaki más területét foglalja el és erősíti meg, hogy majd onnan ártson másoknak. Ha valaki megbünteti és legyőzi a kalózokat, kétségkívül nem fogalmazna meg méltányos igényt, ha azt mondaná, hogy a kalózok másoktól rabolt birtoka az ő tulajdona lett. 4. Hiszen ha elfogadnánk ezt az érvet, akkor mi akadály lenne annak, hogy ha kalózok ütnének tanyát valahol Attikában, Lémnoson, Imbroson vagy Skyroszon,⁹ majd valaki elűzné ezeket a kalózokat, akkor az a terület, ahol a kalózok voltak, noha a mi tulajdonunk, mindjárt azoké legyen, akik megbüntették a kalózokat? 5. Philippos nagyon is jól tudja, hogy amit állít, nem jogos. Habár ugyanúgy tisztában van ezzel, mint bárki más, abban bízunk, hogy talán félre-

zetnek titeket azok, akik már korábban megígérték neki, hogy itt majd az ő kénye-kedve szerint kormányoznak, most pedig teljesítik az egyezséget. Azonban az sem marad rejtve előtte, hogy bármilyen címszó alatt is, bármelyiket is használjátok, a tiétek lesz a sziget, akár megszerzitek, akár visszaszerzitek. 6. Tehát miben különbözik, hogy nem a jogos szót használja: visszaadja nektek, hanem a jogtalan: ajándékba adja? Nem irántatok tanúsított jótettnek szánja – nevetséges egy jótett lenne –, hanem az a célja, hogy megmutassa minden hellének, hogy az athéniak szívesen elfogadnak szigeteteket a makedón királytól.¹⁰ Éppen ezt nem szabad megtennetek, athéni férfiak!

7. Amikor azt mondja ezekben a kérdésekben, hogy hajlandó alávetni magát egy bíróság ítéletének, semmi mást nem tesz, mint gúnyolódik rajtatok. Először azt várja el, hogy ti athéniként vele, egy pellai¹¹ ivadékkal együtt várjátok a bíróság¹² döntését a szigetek ügyében, hogy a tiétek-e, avagy az övé. Amikor a ti erőtok, amely felszabadította a görögöket,¹³ nem képes a tengeri területeiteket megőrizni, akkor a bírák, a szavazókövecsek urai, akikre rábízátok az ügyet, majd nyilván megőrzik nektek – hacsak Philippos meg nem veszi őket.¹⁴ 8. Hát nem látjátok, hogy ha így cselekedtek, akkor azzal mindenről lemondotok a szárazföldön is, és csak azt mutatjátok meg minden embernek, hogy semmilyen téren nem fogtok Philipposszal megküzdeni, még a tengeri területeitekért sem – ahol pedig azt mondjátok, erősek vagytok –, hanem inkább pereskedni fogtok?

A fordítás alapjául Dilts (2002–2009) kiadása szolgált. A fordítás során figyelembe vettem Vince 1930, Phillips 2004 és Trevett 2011 fordításait, valamint Rehdantz 1873 megjegyzéseit.

- 1 Az „athéni férfiak” bevett megszólítási forma a népgyűlésen. Démosthenés beszédeiben ez a megszólítás sosem áll közvetlenül a beszéd elején. Bírósági beszédeiben is összesen kétszer áll első helyen a bírákat megillető megszólítás; vö. Dém. 20, 1; 32, 1.
- 2 A *scholion* szerint is agresszív megfogalmazás egy bevezetőhöz, azaz *prooimion*hoz képest; vö. Schol. in Dém. 8, 1.
- 3 A görög szövegben *figura etymologica*. Kitűnő összefoglalását nyújtja a beszéd retorikai alakzatainak Heinlein 1900, 38–49. A későbbiekben csak azokra az alakzatokra hívom fel a figyelmet, amelyek a beszéd pontos megértéséhez nélkülözhetetlenek.
- 4 Aristotelés óta a szónoiki beszédnek három válfaját különítették el: törvényszékit (gör. *dikanikon*, lat. *iudiciale*), bemutatót (gör. *epideiktikon*, lat. *demonstrativum*) és tanácsadót (gör. *ymbuleutikon*, lat. *deliberativum*). Vö. Arist. *Rhét.* I. 3. 1358a36–1359a29; *Rhet. Her.* I. 2, 2. Quintilianus elfogadja ezt a felosztást, de felhívja a figyelmet más lehetséges felosztásokra is (Quint. III. 4). A tanácsadói beszédek jellemzését lásd Arist. *Rhét.* I. 4. 1359a30–1360b3; Cic. *Part.* 83–97; Quint. III. 8, 1–48.
- 5 A *béma* az athéni népgyűlés helyszínén, a Pnyxön állt. (A Pnyx átépítéseiről lásd Kourouniotis–Thompson 1932; Thompson 1982. A datálást illetően ellenvéleményt fogalmaz meg Hansen 1991, 128, amit meggyőzően cáfol Rotroff–Camp 1999.) Ebben a korszakban – ún. Pnyx II. – a *béma* a Pnyx déli részén helyezkedett el, északon – az agora felől – megerősített fal és két új lépcsősor határolta a népgyűlés helyszínét. Az így létrejött zárt üléster kb. 2600 m² területű volt, és kb. 6000 embert fogadott be.

- 6 A megfogalmazásból sejthető, hogy Hégésippos egyenként fog válaszolni a Philippos által felvetett pontokra.
- 7 A koszorú-perben Halonnésost már a korábbi nagy veszteségekkel, Amphipolissal, Pydnával és Poteidaival együtt emlegeti Démosthenés, vö. Dém. 18, 69.
- 8 A Philippos-levél és egy *scholion* szerint is egy Sóstratos nevű kalóz vezette a támadást; vö. [Dém.] 12, 13; Schol. in Dem. 7, 8.
- 9 Régi athéni *kléruchia*, vö. Xen. *Hell.* V. 1, 31. Lémnoszt még Miltiadés foglalta el (Hérod. VI. 137–140), Imbrost szintén Miltiadés (Hérod. VI. 41, VI. 104), Skyrost pedig Miltiadés fia, Kimón (Plut. *Kimón* 8; Thuk. I. 98). Mindhárom sziget az Égei-tenger északi részén fekszik, viszonylag közel Makedóniához, így stratégiaileg fontos szerepet töltek be, amire Démosthenés fel is hívta a figyelmet: „Megadatott nektek, hogy van téli szálláshelyetek a hadsereg számára Lémnoson, Thasoson, Skiathoson és a környékbeli szigeteken, amelyeken kikötő, gabona és ami csak kell a hadseregnek, minden megvan” (Dém. 4, 32). Noha Halonnésos fekvése nagyon hasonló, méretei miatt jelentéktelen hadászati szempontból. Hégésippos itt és következő caputban önellentmondásba keveredik. Ha Athén valóban olyan erős a tengeren, akkor hogyan foglalhatták el Halonnésost a kalózok, és miért Philippos üzte ki őket, és nem Athén?
- 10 Hégésippos itt arra céloz – erősen ironikus hangnemben –, hogy ez a felajánlás teljes képtelenség és egyben sértés, hiszen az athéniak képviselik a tengeri hatalmat, a makedónok pedig a szárazföldön erősek, ahogy azt korábbi hódításaik is mutatják; lásd lentebb.
- 11 Azaz Philipposszal. Pella a makedónok központja.
- 12 A „nemzetközi bíróságok” területi vitáiról bevezetőül lásd Chaniotis 2004, különösen 191–194.
- 13 Utalás a görög–perzsa háborúkra.
- 14 Ironikusan bírálja a „nemzetközi” bíróságok működését.

9. Ami az egyezményeket illeti,¹⁵ még azt is mondja, hogy követeket küldött hozzátok, hogy egyezményeket kössetek,¹⁶ ezek pedig nem akkor lépnek hatályba, amikor nálunk a törvényszéken megerősítést nyernek, ahogy a törvény diktálja, hanem amikor visszaviszik hozzá, azaz egy általatok hozott döntés megfellebbezhetővé válik számára. Ugyanis ezen a ponton akar elétek vágni, és megállapodásként rögzíteni az egyezményekben, hogy a Poteidaiával kapcsolatos korábbi igazságtalanságai közül semmivel se vádoljátok őt mint károsult fél, hanem erősítétek meg, hogy törvényesen foglalta el és birtokolja a várost. 10. Mindazonáltal a Poteidaiában élő athéniakat megfosztotta birtokaiktól, noha nem álltak háborúban vele, hanem szövetségesei voltak, amit korábban Philippos a Poteidaiában élőknek tett esküjével is megerősített.¹⁷ Most pedig azt akarja, hogy mindenestül hagyjátok jóvá ezeket az igazságtalanságokat azzal, hogy nem vádoljátok őt, és károsultnak sem tekintitek magatokat. 11. Hogy semmilyen egyezményre nincs szükségük a makedónoknak az athéniakkal szemben, arra a múlt legyen a bizonyíték számotokra: ugyanis sem Amyntas, Philippos apja, sem más uralkodók még sohasem kötöttek egyezményt a mi városunkkal.¹⁸ 12. Mindazonáltal régebben több érintkezés volt közöttünk, mint ma, ugyanis függött tőlünk Makedónia és adót fizetett nekünk,¹⁹ továbbá akkoriban élénkebb kapcsolatban voltunk a kereskedelmi telepeikkel és ők is a mieinkkel, mint ma, valamint nem voltak havonta olyan súlyos kereskedelmi perek,²⁰

mint most, így hát nem volt szükség semmilyen egyezményre az egymástól ilyen távol élő emberek között. 13. De mert semmi ilyesmi sem létezett akkor, nem érte volna meg egyezményeket kötni, hogy Makedóniából Athénba hajózzanak elégtételt venni, vagy mi Makedóniába. Inkább mi is az ottani törvények szerint pereskedtünk, és ők is a mieink szerint. Tudjátok hát meg, hogy ezek az egyezmények azzal a céllal jönnek létre, hogy elismerjétek, már nem támasztotok jogos igényt Poteidaiára.

14. Ami a kalózkodást illeti,²¹ azt mondja, az a helyes, ha ti és ő együtt tartjátok féken a tengeri rablókat. Nem mást vár ettől, mint hogy a tenger urává tegyétek, és elismerjétek, hogy Philippos nélkül képtelenek vagytok felügyelni a tengert, 15. továbbá hogy megadjátok neki azt a szabadságot is, hogy bármerre hajózhasson és kiköthessen a szigeteken arra hivatkozva, hogy a kalóztól védi őket, miközben megvesztegeti a szigetlakókat, és ellenetek hangolja őket. Nem elég, hogy a szökevényeit a ti *stratégosaitok* szállították Thasosra,²² de még a többi szigetet is ki akarja sajátítani, oly módon, hogy embereket küld, hogy együtt hajózzanak a ti *stratégosaitokkal*, mintha osztoznának a tenger felügyeletében. Néhányan erre azt mondják, hogy hiszen nincs is szüksége a tengerre! 16. Noha egyáltalán nincs rá szüksége, mégis háromevezősöket²³ szerel fel és hajóépítő műhelyeket épít, valamint tengeri hadjáratok indítását tervezi, továbbá nem kis kiadásokat fordít a tengeri veszélyekre, amelyekkel egyáltalán nem törődik!²⁴

15 Ezt és a következő gondolati egységeket mindig ugyanazzal a szerkezettel – *peri* + *gen.* – vezeti be Hégésippos (vö. 14., 18., 30., 33., 36., 39. caput – Halonnésos esetében is megjelenik ez a szerkesztési mód, csak nem az adott egység elején), mivel tudatosítania kell hallgatóságában, hogy beszédében tételesen kíván reagálni Philippos tetteire. Ez a merev, ismétlődő bevezetés eltér a démosthenési szerkesztéstől (Heinlein 1900, 18–19 ugyanígy látja; MacDowell 2009, 345, 8. jegyzet óvatosabban fogalmaz a kérdésben).

Noha ennek a szerkesztésnek egyértelműen kellene tagolnia a beszédet, a kutatók eltérő beosztásokat alkalmaznak. Schaefer és Rehdantz az itt említett nyolcat (Schaefer 1886, II. 435–438; Rehdantz 1873 – lásd kommentárjának vonatkozó pontjait), Heinlein kilenc témát különít el (1900, 17), a Hammond–Griffith szerzőpáros mindössze hatot (1979, 510–516). Az újabb munkák közül egyedül MacDowell foglalkozott részletesebben ezzel a beszéddel, de nem alakított ki konkrét tematikát (2009, 344–345).

A *Hégésippos céljai* című fejezetben egy hetes beosztást javasoltam, amely szinte megegyezik a Schaefer és Rehdantz-féle tagolással. A különbség az, hogy a 30–32. *caputot* én még a philokratési béke kérdéséhez sorolom, amit, úgy vélem, Hégésippos megfogalmazása is megerősít: „Ami pedig a másik módosítást illeti, amit ti a békében rögzíteni kívántok” ([Dém.] 7, 30). Itt még mindig a béke módosításáról beszél, csak most egy újabb aspektusával foglalkozik, amely eredetileg nem szerepelt a békében.

16 A görög kifejezés (*symbolon*) olyan államközi szerződést jelöl, amely a szerződő államok polgárainak jogi vitáit szabályozzák; vö. Harp. s. v. *Symbolon*. Az egyezményeket részletesen tárgyalja Gauthier 1972 és Cohen 2005. Az ilyen típusú peres eljárásokat nevezték *dikai apo symbolónnak*. Hégésippos fő problémája az, hogy ha az athéniak hozzájárulnak, hogy a Poteidaiából elűzött athéni polgárok kártérítést kérjenek – és kapjanak – a makedónoktól, akkor ezzel elismernék Poteidaia elvesztését is (Hammond–Griffith 1979, 511).

17 Martin (2009, 221, 12. jegyzet) szerint csupán két alkalommal hivatkozik Hégésippos a szakrális szférára érvelésében, az első Philippos megszegett esküje; lásd még a 40. caput kommentárját.

18 III. Amyntas kb. Kr. e. 393 és 370 között a belviszályos időket élő Makedónia királya. Trevett (2011, 118) valószínűsíti, hogy korábban tényleg nem kötöttek ilyen egyezményeket.

19 Makedónia soha sem fizetett adót Athénak (MacGregor 1915, 80–81; McQueen 1986, 186; Trevett 2011, 119). Nyilvánvalóan *hyperbolé*, amely toposz valószínűleg Démosthenés harmadik olynthosi beszédére épít: „Az a király [a makedón], aki ezt a területet birtokolja, az alárendeltje volt nekik” (Dém. 3, 24; McQueen [1986, 186] a *hypakuó* igét itt „adózni” jelentéssel fordítja). Démosthenés a *Válasz Philippos levelére* című beszédében már maga is használja az „adózás” kifejezést: „Ezek [a makedón királyok] adót fizettek az athéniaknak” (Dém. 11, 16).

20 A görög kifejezés *emporikai dikai*. A legfontosabb különbség a 9. *caputban* említett *dikai apo symbolónhoz* képest az, hogy ebben a pertípusban azok a helyi törvények érvényesek, ahol a szerződést megkötötték. A démosthenési corpus bizonytalan szerzőségű 33. beszédből tudjuk, hogy Boédromiön – a harmadik attikai hónap, kb. szeptember – hónaptól Munychiön – a 10. attikai hónap, kb. április – hónapig folyamatosan ilyen pereket tartottak ([Dém.] 33, 23). Ez az időszak magába foglalja a *mare clausum*, a tenger hajózhatalanságának idejét.

21 Hégésippos itt valószínűleg rémeket lát, ugyanis a tenger megtisztítása a kalóztól teljes mértékben közös érdek, hiszen nem csak athéni területeket értek támadások. (A kalózkodáshoz összegzően lásd Pritchett 1991, 312–324, a Kr. e. 4. századi források felsorolását ugyanitt, 332–340.)

22 Thasos stratégiailag fontos sziget az Égei-tenger északi részén, vö. Dém. 4, 32. A *scholion* szerint ezek olyan alávaló thasosiak voltak, akik Philippos támogatást, és ezért száműzték őket a szigetről, de később Philippos kérésére az athéni Charés visszaengedte őket a szigetre; vö. Schol. in Dém. 7, 22a.

23 Azaz hadihajókat.

24 Ironikus; vö. Dém. 4, 34.

17. Azt gondoljátok, athéni férfiak, hogy Philippos elvárná tőletek, hogy engedjétek neki, ha nem nézne le titeket, és nem bízna tökéletesen azokban, akiket itt kiválasztott és már barátaiként tart számon? Azok az emberek, akik nem szégyellnek Philipposért, és nem a saját hazájukért élni, azt gondolják, hogy amikor ajándékokat kapnak tőle, hazaviszik azokat, pedig valójában azt adják el, amijük otthon van.²⁵

18. Ami a békefeltételek módosítását illeti, a módosítás lehetőségét az általa küldött követek biztosították számunkra, és módosítottuk is azokat, oly módon, amellyel minden ember egyetérthet, hogy igazságos: mindkét fél birtokolja a saját területeit.²⁶ Azt állítja, nem ajánlotta fel ezt a lehetőséget, és a követei nem is mondták ezt nekünk. Ez nem jelent mást, mint hogy meggyőzték azok, akiket barátaiként tart számon, hogy nem emlékeztek arra, miről volt szó a népgyűlésen. 19. De éppen ezt az egyet nem felejtették el; mivel ugyanazon a népgyűlésen szóltak hozzátok a követei, mint amelyiken a határozat megszületett. A beszédek elhangzása után nyomban kihirdették a határozatot, ezért lehetetlen, hogy megszavaztatok egy olyan javaslatot, amely hazugságot ad a követek szájába. Tehát ez a levél nem ellenem, hanem ellenetek szól, amikor azt állítja, hogy egy olyan kérdésben fogalmaztatok meg döntést, amiről nem is hallottatok. 20. Sőt amikor felolvastátok a határozatot, amellyel hazugságba kevertétek a követeket, majd pedig vendégségbe hívtátok őket,²⁷ nem mertek elmenni, sem azt válaszolni: „Hazugságba keverték minket, athéni férfiak, mert azt állítjátok, hogy olyat mondtunk, amit nem is mondtunk.” Ehelyett csöndben távoztak. Szeretnék emlékeztetni titeket, athéni férfiak, a Pythón²⁸ által mondott szavakra, aki akkor követ volt, és a népgyűlésen előadott beszédével tekintélyt szerzett köztetek. Tudom, hogy emlékeztek szavaira. 21. Hasonlóak voltak ahhoz a levélhez, amit Philippos most küldött, mert azokat vádolta közületek, akik rossz hírbe hozzák Philipposzt, továbbá szemrehányást tett nektek, mert hátráltattátok azzal, hogy hallgattok a besúgókra, akik pénzt próbálnak kicsikarni belőle és rágalmazzák, noha Philippos azon volt, hogy jót tegyen veletek,²⁹ és inkább a ti barátságotok megszerzését választotta a többi görögével szemben. Mert ha Philippos megtudja, hogy rossz hírben állt, ti pedig elhittétek ezt, akkor ezt hallva meggondolja magát, hiszen azok előtt tűnik megbízhatatlannak, akiknek a jötevője kívánt lenni. 22. Tehát Pythón

arra buzdította a népgyűlésen felszólalókat, hogy ne kritizálják a békét, mert nem éri meg felrúgni azt, de ha valamit nem jól rögzítettek a békében, akkor azt javítsák ki, mondván, Philippos mindent megtesz majd, amit csak megszavaztok.³⁰ De ha egyesek rágalmazzák, ám nem hoznak semmilyen határozatot sem, amivel a béke fenntartható, a Philipposzt övező bizalmatlanság pedig megszüntethető lenne, akkor, mint mondta, ne figyeljétek az ilyen emberekre. 23. És ti meghallgattátok, valamint elfogadtátok ezeket a tanácsokat, és azt mondtátok, hogy Pythón igazat beszélt, és csakugyan! De ezeket a tanácsokat nem azért adta, hogy eltávolítsa a békéből azokat a pontokat, amelyek Philipposnak kedveznek, és amelyekre nagy összeget költött, hogy megszerezze, hanem mert előre kiokosították az itteni tanítómesterei, akik azt gondolták, hogy nem lesz ellenjavaslat a philokratési határozattal szemben, amellyel elvesztettük Amphipolist. 24. A magam részéről, athéni férfiak, nem kockáztattam meg, hogy törvénytelen javaslatot tegyek, de a philokratési határozattal ellentétes javaslatot tenni nem törvénytelen, amint azt be fogom bizonyítani. Ugyanis a philokratési határozat, amely miatt elvesztettétek Amphipolist, ellentétes volt a korábbi határozatokkal, amelyeknek köszönhetően megszerezte azokat a területet. 25. Tehát ez a határozat, a philokratési volt törvényellenes, és az lehetetlen, hogy egy törvényes javaslat ugyanazt tartalmazza, mint egy törvénytelen határozat. A korábbi határozatokkal összhangban – amelyek törvényesek voltak, és megőrizték a földeteket – javaslatot tettem, és bebizonyítottam Philipposról, hogy félrevezetett titeket, és nem akarta a békefeltételek módosítását, hanem azon volt, hogy bizalmatlanná váljatok azokkal szemben, akik a ti érdeketekben beszélnek. 26. Sőt mi több, már mindannyian tudjátok, hogy felajánlotta a módosítás lehetőségét, de most tagadja. Azt mondja, hogy Amphipolis az övé, mert megszavaztátok, hogy az övé, amikor arról szavaztatok, hogy birtokolja azt, amit megszerzett. Ezt a határozatot ti megszavaztátok, ám azt korántsem, hogy Amphipolis az övé.³¹ Tudniillik másvalaki tulajdonát is lehet birtokba venni, és nem minden birtokos a saját tulajdonát bírja, hanem sokan a másét is birtokolják. Következésképp ez az okoskodás, amivel él, ostobaság. 27. Tovább megyek: emlékszik a philokratési határozatra, de a levélre már nem, amit nektek küldött, amikor Amphipolist ostromolta, amelyben egyetértett azzal, hogy Amphipolis a ti-

25 Hégésippos saját polgártársait is megvádolja, így akar még nagyobb gyanakvást kelteni az athéni polgárokban Philippos ajánlataival szemben.

26 Lásd a Bevezetőben a *Történeti kontextus* című fejezetet.

27 Az idegen követeket, előkelőket szokás volt vendégül látni a *prytaneion*ban, a *prytanisok* agorán álló épületébe. Az epigráfiai anyagban a következő formula rögzült: *kalesai de autus epi xenia eis to prytaneion eis aurion*.

28 Byzantioni származású szónok, Isokratés tanítványa (Schol. in Aeschin. II. 125; Schol. in Isoc. vita, I. 86–87), akinek tehetségét elismerték és maga is büszke volt rá (Aeschin. II. 125; Diod. Sic. XVI. 85, 3). Biztosan ő vezette a Kr. e. 343-ban Athénba érkező makedón követséget. (A téves vagy bizonytalan interpretációról lásd Meyer 1909, 775, 1. jegyzet; Pohlenz 1928, 52–54. Egyesek szerint ő a szerzője a démosthenési corpus 12. beszédének, az ún. Philippos-levélnek; vö. Hammond–Griffith 1979, 714.) Démosthenés szerint azért érkezett, hogy megalázza a várost, de ő felszólalt ellene, és

elutasították Pythón javaslatait (Dém. 18, 136; Dém. *Epist.* 2, 10; [Dém.] 12, 18; Diod. Sic. XVI. 85, 3–4; Plut. *Dém.* 9, 1). A nagy szónokkal szemben Hégésippos visszafogottabban nyilatkozik Pythónról: elismeri a népgyűlés előtt tartott beszédének erényeit – „tekintélyt szerzett köztetek” ([Dém.] 7, 20); „igazat beszélt, és csakugyan!” ([Dém.] 7, 23) –, ugyanakkor felhívja a figyelmet a mögöttes szándéokra is: „mert az itteni tanítómesterei előre kiokosították” ([Dém.] 7, 23).

29 Ironikus.

30 Trevett (2011, 122, 33. jegyzet) helyesen jegyzi meg: valószínűtlen, hogy Philippos ilyen kijelentést tett volna.

31 Athén a philokratési békében jogilag lemondott Amphipolisról (Dém. 5, 25); az teljesen más kérdés, hogy ezen a traumán nem tudott felülemelkedni.

32 Philippos a tizenöt évvel korábbi ostrom idején talán valóban hittegette azzal Athént, hogy visszaadja Amphipolist (Dém. 2, 6), de az valószínűtlen, hogy az athéniak tulajdonjogát is elismerte volna,

étek.³² Ugyanis azt mondta, miután ostrommal bevette, visszaadja nektek, hiszen ez a ti tulajdonotok, és nem azoké, akik birtokolják. 28. Akik Philippos hódítása előtt Amphipolisban éltek, nyilvánvalóan athéni földet birtokoltak, de azóta, hogy Philippos elfoglalta a várost, már nem úgy birtokolja azt, mint az athéniak földjét, hanem mint a saját tulajdonát, ahogy Olynthost sem, Apollóniát sem, Pallénét sem más földjeként uralja, hanem a sajátjaként.³³ 29. Vajon nem látjátok, hogy azért ilyen óvatosságot a nektek küldött levelekben, hogy olyan embernek tűnjön, akinek szavai és tettei minden ember előtt egyöntetűen igazságosak, és ne olyannak, aki mindenkit megvet, hiszen arról a földről, amelyről a görögök és a perzsa nagykirály teljes egyetértésben kimondták,³⁴ hogy a tiétek, most ő azt állítja, hogy az övé, és nem a tiétek?

30. Ami pedig a másik módosítást illeti, ti azt kívánjátok rögzíteni a békében, hogy a többi görög, akik nem szerződő felek a békében, szabadok és függetlenek legyenek, és ha valaki hadjáratot indít ellenük, akkor küldjenek segítséget a békében szerződő felek. 31. Helyes és emberséges cselekedetnek tartjuk, hogy ne csak mi és a szövetségeseink, valamint Philippos és az ő szövetségesei éljenek békében, miközben azok, akik sem velünk, sem Philipposzal nincsenek szövetségben, közzépre kerülhetnek és az erősebb prédájává válhatnak, hanem számukra is nyújtson biztonságot a békekétek, és a fegyvereket letéve valódi békében éljünk. 32. Ezzel a módosítással egyetért a levelében, mint azt hallottátok, jogosnak tartja és elfogadja – a pheraibeli városát mégis elfoglalta,³⁵ és helyőrséget telepített az akropolisra, hogy függetlenek legyenek.³⁶ Ambrakia és további három város – Pandosia, Bucheta és Elateia – ellen vonul Kassópiában, amelyek élisi gyarmatok.³⁷ Miután a földeket teljesen felégette, és a városokba erőszakkal betört, átadta Alexandrosnak, a sógorának,³⁸ hogy szolgálja legyenek. Bizony komolyan akarja, hogy a görögök szabadok és függetlenek legyenek, ahogy a tettei világosan mutatják.³⁹

33. Ami a nektek tett újabb és újabb ígéreteit illeti, hogy nagy szolgálatot fog még nektek tenni, azt mondja, valótlant

inkább egy olyan titkos diplomáciai tárgyalásról lehet szó, amely végül balul sikerült az athéniak számára, hiszen Pydnát is elvesztették. Vö. Theopompos (FGH 115, fr. 30).

33 Olynthosról lásd a Bevezetés *Előzmények* című fejezetét. Apollónia Chalkidikében, a Torónéi-öböltől északra fekszik, Palléné pedig a legnyugatibb fekvésű félsziget Chalkidikében.

34 Ezekre a feltételezett egyezményekre Aischinés (Aeschin. II. 32) és Démosthenés (Dém. 19, 137) is hivatkozik a hűtlen követségről szóló perben, azonban mindketten csupán a távoli múltból kívánnak olyan érveket konstruálni, amelyekkel alátámaszthatják Amphipolisra vonatkozó athéni követelést.

35 Pherai a thesszaliai Magnésziában, Pagasaitól északra elterülő város, amelyet Philippos Kr. e. 354-ben foglalt el (Diod. Sic. XVI. 37, 3).

36 Ironikus. Az iróniáról lásd Quint. IX. 2, 44–53.

37 Kassópia az Ambrakiai-öböl északi részén fekvő terület. A három város pedig kicsi, élisi gyarmat.

38 Az épeirosi király, Neoptolemos fia. Több alternatív időpont is felmerült, mikor üzte el Philippos a regnáló Arybbast, és ültette a helyére Alexandrost. Schaefer (1986, II. 425) Kr. e. 343/342-re; Errington (1974) Kr. e. 349-re; Heskell (1988, 185–193) Kr. e. 351/350-ra; Hammond–Griffith (1979, 308, 3. jegyzet) Kr. e. 342-re; McQueen (1986, 106) Kr. e. 343-ra; Rhodes–Osborne (2007, 353) Kr. e. 343/342-re. Az eltérés alapja az, hogy Dém. 1, 13 alap-

állítok róla, és rossz hírbe hozom a görögök előtt.⁴⁰ Állítja, hogy sohasem ígért nektek semmit. Ilyen arcátlan az, aki levelében megírta, amely most a tanács üléstermében van, ha a béke létrejön, annyi jót tesz majd veletek, amennyi elhallgattat minket, ellene szólókat, és ezeket már írásba is adná, ha tudná, hogy a béke meg fog születni! Mintha már előre gondoskodott volna, és immár készen állnának a jótéteményei, amelyeket akkor kellett volna megkapnunk, amikor a béke létrejött. 34. De most, hogy beköszöntött a béke, a jótétemények, amelyeket élveznünk kellene, még távol vannak, miközben a görögség pusztulása hatalmas méreteket ölt, ahogy ti is jól látjátok. A mostani levelében pedig azt ígéri nektek, ha bíztok a barátaiban és azokban, akik helyette beszélnek, és minket, akik rossz hírbe hoztuk őt előttemek, megbüntettek, akkor nagy jutalomban részesülnétek. 35. Megmondom én, milyen jótéteményei lesznek: nem fogja nektek visszaadni azt, ami a tiétek – mert azt mondja, hogy az övé –, és ajándékaik nem is érintik majd a hellén világot, nehogy rossz hírbe kerüljön a görögök előtt, hanem úgy tűnik, más földek, más területek lesznek, ahonnan majd megkapjátok az ajándékaikat.⁴¹

36. Ami azokat a területeket illeti, amelyeket békeidőben foglalt el, noha ti birtokoltátok őket – nos, ezzel megszegte az egyezményt és felrúgta a békét, mivel semmije sincs, amivel indokolhatná, ellenben igazságtalan volta nyilvánvaló. Azt mondja, kész arra, hogy ezekben az ügyekben egy méltányos és pártatlan bíróságra bízta magát. De éppen ezeket illetően nincs szükség semmilyen bírói közbenjárásra, hanem majd a napok száma ítél, mert mindannyian tudjuk, melyik hónap és melyik nap jött létre a béke.⁴² 37. Ahogy ezeket tudjuk, tudjuk azt is, melyik hónap és melyik nap foglalta el a Serreion erődöt, Ergiskét és a Szent hegyet.⁴³ Azok a dolgok, amiket így intéznek, bizony nem láthatatlanok, és nem igényelnek törvényszéki vitát. Mindenki számára tudható, hogy melyik hónap volt előbb: az-e, amelyikben a béke kötött, vagy az, amelyikben elfoglalta ezeket a földeket.

ján Kr. e. 350 körül, jelen szöveghely alapján Kr. e. 343/342-ben történt a trónfosztás. Annyi bizonyos, hogy azt a határozatot, amelyben a menekülő Arybbasnak polgárjogot adományoztak az athéniak (vö. IG II² 226 = IG II³ 411 = Rhodes–Osborne 2007, no. 70), Kr. e. 342-re datálják.

39 Ironikus.

40 Phillips (2004, 153, 26. jegyzet) szerint ez a szövegrészlet Hégészippos szerzőségét erősíti. Érvelése könnyen cáfolható, mivel az általa idézett peloponnésosi követség tagja volt Hégészipposon kívül Démosthenés és Polyuktos is. Ezen logika alapján bármelyik makedón-ellenes szónok lehetne a beszéd szerzője, ha Athénon kívül is nyilvánosan támadta Philipposzt.

41 Ironikus.

42 A philokratési békét Elaphéboliön – a kilencedik attikai hónap, kb. március – hónap 19. napján fogadták el Athénban, majd egy követtség utazott Philipposhoz, hogy esküjével hitelesítse azt (vö. Dém. 19, 57). Az eskütétel pontos idejét nem ismerjük, de valamikor Thargélión havában (kb. május–június) lehetett.

43 Az említett helyeket Philippos a béke megkötése után, de az eskütétel előtt foglalta el (Dém. 9, 15; 10, 8; 18, 27). Aischinés megjegyzi, hogy az athéniak korábban azt sem tudták, hogy ezek a helyek léteznek; vö. Aeschin. III. 82).

38. És azt is állítja, hogy a hadifoglyainkat kiadta, akiket a háború során vert láncra. Ő az, aki annyira a kedvetekre akart tenni, hogy egy karystosi⁴⁴ polgárt, városunk vendégbarátját,⁴⁵ akinek a kiadatásáért három követet küldtetek, kivégeztetett, és még azt sem engedte meg, hogy elhozzák a testét és eltemessék.

39. Ami a Chersonésost illeti,⁴⁶ érdemes alaposan megvizsgálni, mit üzen nektek, de még inkább tudatában lenni annak, mit tesz. Ugyanis minden Agorán⁴⁷ túli területet, minthogy az övé és nektek semmi közöttök sincs hozzá, odaadott a kardiai Apollónidésnek,⁴⁸ hogy kiszipolyozza. Mindazonáltal a Chersonésos határa nem Agora, hanem a Határokat védő Zeus oltára, amely a Pteleon és a Leuké Akté között fekszik,⁴⁹ ahová a chersonésosi csatornát tervezték,⁵⁰ 40. ahogy a Határokat védő Zeus oltárának felirata is mutatja, amely így szól:

*Ezt a gyönyörű oltárt az istennek emelték
Leuké és Pteleon között határnak
a helybeliek, a terület határkövének. A közös határnak
maga a boldogok ura, Kronidés áll a közepén.*⁵¹

41. Ámde ezt a területet, amelynek a nagyságát közületek sokan jól ismerik, a magáénak vallja, és egyik részét kiszipolyozza, a másik részét meg elajándékozta, így minden birtokotokat megszerzi. És nemcsak hogy kisajátítja az Agorán túli területet, hanem a mostani levelében azt is előírja nektek, hogy az Agorán inneni kardiaiakkal⁵² döntőbíráshoz kell fordulnotok – a kardiaiakkal, akik a ti földetekeken élnek! –, ha valamiben nem értetek egyet velük. 42. Ők pedig tényleg nem értenek

veletek egyet. Fontoljátok meg, vajon kis dologról van-e szó! Azt mondják, a saját földjüket lakják, és nem a tiéteket, valamint, hogy a ti területeitek idegen földön, az ő területeik pedig hazai földön fekszenek,⁵³ továbbá, hogy egy polgártársatok, a paianiai Kallippos⁵⁴ ezt határozatba is foglalta. 43. És ezt legalább helyesen is állítják, mivel valóban beterjesztette, én pedig a hatályos törvényekkel ellentétes javaslata miatt perbe fogtam,⁵⁵ de ti felmentettétek őt. Így tette vitathatóvá Philippos ezt a területet. Amikor majd döntőbíráskodás alá meríteket vetni magatokat a kardiaiakkal, hogy vajon a tiétek-e a föld vagy az övék, akkor ugyan miért ne kaphatná meg a többi chersonésosi is ugyanezt a jogot? 44. És olyan megalázóan bánik veletek, hogy azt mondja, ha a kardiaiak nem akarnak részt venni a peres eljárásban, akkor majd ő kényszeríti őket, mintha bizony ti nem tudnátok a kardiaiakat arra kényszeríteni, hogy bármit is megtegyenek nektek. Mivel ti erre nem vagytok képesek, azt mondja, majd ő kényszeríti őket, hogy megtegyék. Hát, ezzel aztán valóban hatalmas szolgálatot tesz nekünk, ugye? 45. Néhányan azt mondták, hogy ezt a levelet jól írták meg; ők sokkal inkább megérdemlik, hogy gyűlöljétek őket, mint Philippos.⁵⁶ Ő legalább mindent abban a reményben tesz ellenetek, hogy dicsőséget és nagy hasznot nyer, de mindazokat, akik bár athéniak, jó szándékot mégsem a hazájuk, hanem Philippos iránt mutatnak, úgy illik tehát, hogy e rútatok rít halállal sújtsátok, feltéve, ha az agyatókat valóban a koponyátokban tartjátok, és nem a sarkatokban, hogy rajta tapossatok.⁵⁷

46. Még hátra van, hogy erre a kiváló levélre és a követek beszédeire olyan választ írjak, amelyről hiszem, hogy jogos és előnyös is számotokra.

44 Karystos Euboiá szigetének déli részén fekszik.

45 A *proxenos* hivatalos képviselője annak a városnak, ahonnan érkezett. A kérdést részletes tárgyalja Mack 2015.

46 Stratégiai és gazdasági szempontból is jelentős félsziget. Aki uralja, ellenőrzése alatt tartja a kereskedelmi hajók útvonalait és a Helléspontot is. Nem véletlen, hogy Démosthenés külön beszédet szentelt a problémának (vö. Dém. 8).

47 Város Chersonésosban, vö. Schol. in Dém. *ad loc.*

48 Más forrásból nem ismerjük, a *scholion* is csak arra hívja fel a figyelmet, hogy nem összetévesztendő az olynthosi Apollónidéssal; vö. Schol. in Dém. 7, 39.

49 A *scholion* tanúsága szerint ezek „városok, amiket fákról neveztek el”; vö. Schol. in Dém. 7, 40; szilfa és fehér nyárfá.

50 Vö. Dém. 6, 30: „Azt mondták, hogy... Philippos pedig, ahogy átjön... Chersonésost saját költségén átfúrta...”

51 Az itt közölt, disztichonban íródott felirat régészeti nem adatolt. Legközelebbi párhuzama egy Kr. u. 3. századi bithyniai felirat, amelynek a 2–4. sora szinte teljesen megegyezik a Hégésippos által közölt felirat első sorával (vö. IK Iznik, 1045). (Könnyen elképzelhető, hogy a hégésipposi szöveg ihlette ezt a feliratot.) A szöveg hagyományozása, s így pontos jelentése is bizonytalan. Azonban annyi bizonyos, hogy a felirat szövege nem igazolja Hégésippos állítását, hogy a Chersonésos határa itt húzódná, csupán annyit, hogy Leuké és Pteleon határa ez az oltár.

Hégésippos a nagyítás (gör. *augésis*, lat. *amplificatio*) eszközeként használja a feliratot, azaz beszédének emelkedettséget kölcsönöz, és megerősíti korábbi állítását, mely szerint a Chersonésos határai

máshol húzódtak, szemben Philippos korábbi állításával. Martin (2009, 221, 12. jegyzet) e felirat kapcsán hívja fel a figyelmet arra, hogy Hégésippos szinte teljesen mellőzi a szakrális szférát beszéde érvelésében; lásd még a 10. caput kommentárját. A nagyításról lásd Arist. *Rhét.* I. 9. 1368a10–33; *Rhet. Her.* II. 30, 47; III. 13, 23; Cic. *Or.* III. 26, 104–27, 105; Cic. *Part.* 15, 53–17, 58; Quint. VIII. 4, 1–29.

52 A philokratési béke értelmében a kardiaiak Philippos szövetségesei, és függetlenséget élveznek; vö. Dém. 5, 25; 19, 174.

53 A megkülönböztetés alapja az, hogy az athéniak, mivel idegenek – a kardiaiak szerint –, csak *enktémával*, idegenek által birtokolt földdel rendelkezhetnek Kardiában, míg a kardiaiak *ktémával*, egyszerűen földdel, mivel ők a helyiek (vö. LSJ s. v. *enktéma* és *ktéma*).

54 Személyéről ez az egyetlen adatunk, a *scholion* is csak annyit közöl, hogy „athéni szónok” (vö. PA8078, LGPN II. s. v. no. 54; Schol. in Dém. 7, 42).

55 A *graphé paranomón* pertípusról rövid összefoglalást ad szakirodalmi tájékoztatóval Hansen 1991, 338–339. Libanios egyik érve Hégésippos szerzősége mellett ez a per, amelyről tudni véli, hogy biztosan nem Démosthenés kezdeményezte (*Hyp.* 7, 3).

56 A 17. caput párja, erős fokozása.

57 Libanios szerint, ha stilisztikai szempontból vizsgáljuk a szöveget, ez az a mondat, ami semmilyen körülmények között sem lehet démosthenési (*Hyp.* 7, 2). Pseudo-Longinos is elítélően nyilatkozik erről a félresikerült túlzásról (gör. *hyperbolé*, lat. *superlatio*), vö. *A fenségéről* 38, 1. A túlzás használatáról lásd *Rhet. Her.* IV. 44; Quint. VIII. 67–76.

Bibliográfia

Szövegkiadások

- Adler, A. (kiad.) 1928–1938. *Suidae Lexicon. Vol. 1–5.* Leipzig.
 Blass, F. (kiad.) 1904–1907⁴. *Demosthenis Orationes. Tomus I–III.* Lipsiae.
 Dilts, M. R. (kiad.) 1983–1986. *Scholia Demosthenica.* Lipsiae.
 Dilts, M. R. (kiad.) 1992. *Scholia in Aeschinem.* Stutgardiae.
 Dilts, M. R. (kiad.) 1997. *Aeschinis Orationes.* Stutgardiae et Lipsiae.
 Dilts, M. R. (kiad.) 2002–2009. *Demosthenis Orationes.* Oxonii.
 Dindorf, W. (kiad.) 1853. *Harpocratonis Lexicon in decem oratores Atticos. Tomus I–II.* Oxonii.
 Kassel, R. – Austin, C. (kiad.) 1991. *Poetae Comici Graeci. Vol. 2. Agatheno–Aristonymus.* Berolini.
 Usener, H. – Radermacher, Ludovicus (kiad.) 1899–1904. *Dionysii Halicarnasei Opuscula.* Lipsiae.
 Walbank, M. B. (kiad.) 1991. *Leases of Public Lands. The Athenian Agora. Vol. 19. Inscriptions. Horoi, Poletai, Leases of Public Lands.* The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.

Kommentárok

- MacDowell, D. M. 2000. *Demosthenes on the False Embassy (Oratio 19).* Oxford.
 MacGregor, J. M. 1950. *The Olynthiac Speeches of Demosthenes.* Cambridge.
 McQueen, E. I. 1986. *Demosthenes Olynthiacs.* London.
 Paulsen, T. 1999. *Die Paraprosbeia-Reden des Demosthenes und des Aischines. Kommentar und Interpretation zu Demosthenes, or. XIX, und Aischines, or. II.* Trier.
 Rehdantz, C. 1873. *Demosthenes ausgewählte Reden. Erster Theil. Die Neun philippische Reden.* Leipzig.
 Rhodes, P. J. – Osborne, R. 2007. *Greek Historical Inscriptions 404–323 BC.* Oxford – New York.
 Whitehead, D. et al. (szerk.) 1988–. *Suda On Line.* <http://www.stoa.org/sol/>
 Whitehead, D. 2000. *Hypereides: The Forensic Speeches.* New York – Oxford.
 Yunis, H. 2001. *Demosthenes On the Crown.* Cambridge.

Fordítások

- Edmonds, J. H. (kiad.) 1959. *The Fragments of Attic Comedy. Vol. II. Middle Comedy.* Leiden.
 Phillips, D. D. (ford.) 2004. *Athenian Political Oratory. 16 Key Speeches.* New York – London.
 Trevett, J. (ford.) 2011. *Demosthenes, Speeches 1–17.* Austin.
 Usher, S. (ford.) 1974. *Dionysius of Halicarnassus. Critical Essays. Vol. I.* Cambridge, MA – London.
 Vince, J. H. (ford.) 1930. *Demosthenes Orations 1–17 and 20. Olynthiacs, Philippics, Minor Public Orations.* Cambridge, MA – London.

Szakirodalom

- Bajnok D. 2014. *Aischinés vádbeszéde Timarchos ellen.* Budapest, ELTE BTK, PhD értekezés (kézirat).
 Chaniotis, A. 2004. „Justifying Territorial Claims in Classical and Hellenistic Greece. The Beginnings of International Law”: E. M. Harris – L. Rubinstein: *The Law and the Courts in Ancient Greece.* London, 185–213.
 Cohen, E. E. 2005. *Ancient Athenian Maritime Courts.* Clark, NJ.
 Develin, R. 1989. *Athenian Officials 684–321 B.C.* Cambridge.
 Efstathiou, A. 2004. „The Peace of Philokrates”. *The Assemblies of 18th and 19 Elaphebolion 346 B.C. Studying History through Rhetoric*: *Historia* 53/4, 358–407.
 Errington, R. M. 1974. „Arybbas the Molossian”: *Greek, Roman and Byzantine Studies* 16, 41–50.
 Fisher, N. 2001. *Aeschines Against Timarchos.* Oxford.
 Fraser, P. M. – Matthews, E. (szerk.) 1987–. *A Lexicon of Greek Personal Names.* Oxford.
 Gauthier, P. 1972. *Symbola. Les étrangers et la justice dans les cités grecques.* Nancy.
 Hammond, N. G. L. – Griffith, G. T. 1979. *A History of Macedonia. Volume II. 550–336 B.C.* Oxford.
 Hansen, M. H. 1991. *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes. Structure, Principles, and Ideology.* Norman.
 Heinlein, L. 1900. *Hegesipps Rede περί Αλοννήσου verglichen mit den Demosthenischen Reden.* Würzburg.
 Henkel, J. 1988. „The Political Background of the Arybbas Decree”: *Greek, Roman and Byzantine Studies* 29, 185–196.
 Horváth L. 2001. *Az athéni Hypereidés beszédei és stílusának ókori megítélése.* Budapest.
 Horváth L. 2013. „Az Alexandrosszal kötött szerződés (Corpus Demosthenicum XVII.): A szerzőség kérdéséhez”: *Antik Tanulmányok* 57, 81–91.
 Horváth L. 2015. *Az új Hypereidés. Szövegkiadás, tanulmányok és magyarázatok.* Budapest.
 Hunt, P. 2010. *War, Peace, and Alliance in Demosthenes' Athens.* Cambridge.
 Kirchner, J. 1901–1903. *Prosopographia Attica.* Vols. I–II. Berlin.
 Kourouniotis, K. – Thompson, H. 1932. „The Pnyx in Athens”: *Hesperia* 1, 90–217.
 MacDowell, D. M. 2009. *Demosthenes the Orator.* Oxford.
 Mack, William 2015. *Proxeny and Polis. Institutional Networks in the Ancient Greek World.* Oxford.
 MacKendrick, P. 1969. *The Athenian Aristocracy 399 to 31 B. C.* Cambridge, MA.
 Martin, G. 2009. *Divine Talk. Religious Argumentation in Demosthenes.* New York – Oxford.
 Meyer, E. 1909. „Isokrates zweiter Brief an Philipp und Demosthenes zweite Philippika”: *Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften* 1, 758–779.
 Pohlenz, M. 1928. „Philipps Schreiben an Athen”: *Hermes* 64/1, 41–62.
 Pritchett, W. K. 1991. *The Greek State at War. Part. V.* Berkeley – Los Angeles – London.
 Rotroff, S. – Camp, J. 1999. „The Date of the Third Period of the Pnyx”: *Hesperia* 65, 263–294.
 Schaefer, A. 1885–1887². *Demosthenes und seine Zeit.* Leipzig.
 Sealey, R. 1993. *Demosthenes and his Time.* New York – Oxford.
 Thompson, H. A. 1982. „The Pnyx in Models”: *Hesperia Supplements. Vol. 19. Studies in Attic Epigraphy, History and Topography. Presented to Eugene Vanderpool.* 133–147, 224–227.
 Worthington, I. 2012. *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece.* New York – Oxford.